Utopi och politisk verklighet i Janice Kulyk Keefers parafras av *Det öde landet*

Britta Olinder, docent i engelska

T. S. Eliots *Det öde landet* har betraktats som modernismens genombrott, det kanske viktigaste diktverket under nittonhundratalet. Det handlar om besvikelsen och desillusionen efter första världskriget. Den västerländska kulturen var i förfall och upplösning, något som Eliot beskriver som landets förlorade förmåga till fruktbarhet. Trots ständigt växlande episoder, fragment, citat som inte verkar hänga ihop hålls de fem olika långa delarna samman till en enhet bl.a. av symboler hämtade från de antika myterna om fruktbarhet och sterilitet. Eliot använder hänvisningar till eller parodier av äldre litteratur i stor omfattning. Han för samman det förflutna och samtiden i en satir som fördjupas i övertygelsen att det öde landet är en alltid närvarande dimension i alla civilisationer. Den nya metod och stil Eliot skapat framhävs av den suggestiva rytmen, spänstig och spännande, med vardagens tonfall.

Det är ett diktverk som lästs, studerats, analyserats, beundrats, kritiserats och hetsigt debatterats. Men så vitt jag vet har ingen vågat sig på det som kanadensiskan Janice Kulyk Keefer nu tagit sig för, nämligen att skriva en annan version av *The Waste Land* som hon kallar ”The Waste Zone” och som blir en verklighetsbeskrivning av ett toppmöte för de amerikanska staterna i Quebec i april 2001 med syfte att få till stånd ett frihandelsavtal omfattande 800 miljoner människor. Den utopi som dessa 34 statschefer, deras rådgivare och eliten inom affärsvärlden diskuterar är fullständig frihandel över hela dubbelkontinenten. För dem som protesterar och demonstrerar är detta en dystopi som innebär ohämmad exploatering av miljö och människor utan hänsyn till social omsorg.

Verkligheten under toppmötet är dels dess kostnad för de kanadensiska skattebetalarna, beräknad till 100 miljoner kanadensiska dollar (ca 600

miljoner svenska kronor), dels de grymma och förödande metoder som användes för att skilja högdjuren från vanligt folk som protesterade mot den politik som höll på att genomföras. Titelns *zone* i stället för Eliots *Land* hänför sig både till det område i Quebec som förgiftades av kemikaliemoln för att hålla demonstranterna borta och till hela det tänkta frihandelsområdet, på franska *Zone Libre Echange des Amériques*.

Redan i titeln möter vi den metod som Keefer använder, först direkt citat av Eliot för att sedan vända det till att beskriva den akuta situationen. Eliot börjar med ett motto hämtat från den romerske författaren Petronius, som handlar om någon som med egna ögon ser Sibyllan hänga i sin bur vid Cumae. När hon tillfrågas vad hon önskar svarar hon att hon vill dö. I stället för det klassiska antika arvet går Keefer till en inuitlegend om den vackra jungfrun Sedna, som någon ser med egna ögon och frågar, när han hör henne gråta, varför hon klagar. Hon talar om de kalla vindarna, om mörker, hunger och elände. Det är alltså de förfördelade ”första nationerna” som fokuseras redan här, de fattiga och den miljö de lever i.

Eliots uppbyggnad av dikten i fem delar följs av Keefer. Den första heter hos Eliot ”The Burial of the Dead”, de dödas begravning. Hos Keefer blir det ”The Burial of the Commons”, gemene mans begravning, möjligen i opposition till Eliots generella uttryck, som trots det kan misstänkas egentligen avse en aristokratisk elit. I den andra översätts ”A Game of Chess”, ett parti schack, till franska, ”’Partie d’échecs’ dans Saint-Jean-Baptiste” med referens till ett särskilt kvarter i Québec. ”The Fire Sermon”, eldpredikan, blir ”Tear Gas Sermon”, tårgaspredikan. ”Death by Water”, döden genom vatten, blir häpnadsväckande ”Violence by Teddy Bears”, våld genom teddybjörnar, och ”What the Thunder Said”, vad åskan sa, förändras till ”What the Prime Minister Said”, vad premiärministern sa. I alla dessa exempel kan vi se att då Eliot talar i universella termer, *de döda* och *död genom vatten* eller *eld* eller *vad åskan sa*, åskan som skrämt människor i alla tider, sa så fokuserar Keefer på mindre grupper som de vanliga enkla människorna, den smärtsamma erfarenheten av tårgas under demonstration, den rättslöshet en man, som i fredlig aktivitet kastar teddybjörnar på polisen, får erfara och så åskan som förminskas till en premiärminister, som försöker övertyga sitt motsträviga folk. Till och med schackspelet som litterärt motiv genom tiderna och med sina politiska

och erotiska övertoner blir preciserat till ett särskilt tillfälle på en särskild plats.

När vi går till de olika avsnitten kan vi se en liknande strategi, att använda Eliots ord som utgångspunkt och sedan överraska läsaren med en tillämpning på dagens situation och problem. De flesta avsnitt inom de fem delarna börjar också med samma fras i båda verken. Hela tiden känner man den tidigare diktens puls. För det är inte bara orden utan också rytmen, som återges och, när orden är utbytta, känns ändå deras former igen. Den första delen av *Det öde landet* börjar alltså:

April is the cruellest month, breeding
Lilacs out of the dead land, mixing
Memory and desire, stirring
Dull roots with spring rain.

April är den grymmaste månaden, den driver
syrener ur den döda marken, blandar
minne och åtrå, kittlar
stela rötter med vårregn.
(Översättning Jona Ellerströms, T.S. Eliots *Det öde landet,* Lund, Bakhåll, 2002)

Hos Keefer blir detta:

April is the cruellest month, breeding
Protest in the lulled land, mixing
Tear gas and champagne, bruising
True patriot roots with chain link, concrete.

Eliots *syrener, minne, åtrå, kittlar* och *vårregn* verkar nästan romantiska vid jämförelse med *protester* som brutalt möts med *tårgas*, medan höjdarna skålar i *champagne*. De sanna patrioterna är de som mörbultas då de stängs ute med *kedjor* och *cementmurar*.

När sedan Eliot talar om vintern som håller oss varma och ”täckte jorden med glömskans snö”, tänker Keefer på miljöförstöring som gör att man oroar sig under vintern för de smältande glaciärerna, den globala

uppvärmningen som också stör renarnas vandringsmönster. I en not kommenterar hon att en av Bushs första åtgärder som president var att upphäva den överenskommelse, som hade träffats mellan president Clinton och Gwich'enfolket, att förhindra utnyttjandet av olje- och gasreserver inom de områden där renarna vistas, eftersom Gwich'enfolkets traditionella liv är beroende av dessa djur. (Här kan vi jämföra med samernas situation.) Sommaren som hos Eliot "överraskade oss" och uppväcker minnen av de rikas och bortskämdas liv på kontinenten, är något som hos Keefer hotar med överraskningar av helt annat slag: översvämningar och cykloner, skogsbränder och torka, som faktiskt är resultatet av människans övermod. Den tillhörande noten ger en lång lista, tagen från en tidningsartikel, över sådana katastrofer som blivit kända bara under veckan före toppmötet.

Det finns inte utrymme här för att göra en detaljerad jämförelse av hela diktsekvenserna men några fler exempel kan vara på sin plats. Keefer följer Eliots collage av bilder och scener, som hon hela tiden förändrar i skarp, ofta polemisk kontrast. Sålunda blir "Madame Sosostris, den berömda spåkvinnan" som var "känd som den visaste kvinnan i Europa" i Keefers version Madame Shelagh, inte "famous clairvoyante" men "clairparlante", en som talar klarspråk, och den visaste kvinnan i Kanada. Alltså en förskjutning av centrum från det koloniserande Europa till den tidigare kolonin. Det är fråga om en känd radiopersonlighet, som intervjuat några av demonstranterna mot toppmötet. En av dessa dyker upp igen senare i dikten med en saklig rapport om att hon hållits i fängelse utan vatten, filt eller möjlighet att tala med advokat.

Ett återkommande motiv är den overkliga staden där "under en vintermorgons bruna dimma / strömmade en folkmassa över London Bridge, så många, / jag trodde inte döden hade förintat så många." Det existentiella motivet och den Dante-liknande atmosfären hos Eliot blir specificerad och konkretiserad av Keefer då folkmassan strömmar in på Teatertorget i Québec och diktens berättare inte hade trott att larmsignalerna om utvecklingen hade kunnat sätta så många i rörelse.

De nio sista raderna av första delen är nästan desamma, bara enstaka ord är utbytta. Den mötande mannen är inte Stetson som i Eliot utan Stevens, en journalist som hade skrivit om sin smärtsamma erfarenhet av tårgas under toppmötet i en artikel betitlad "En polisstat i vardande". Han

har inte kämpat vid Mylae, slaget mellan romare och kartager 260 f.Kr., i Eliots historiska perspektiv, utan stött Nafta, frihandeln i Nordamerika, och tillfrågas om detta som man nu ser i Québec, de krigsliknande scenerna, är resultatet av hans ställningstagande. På sista raden förvandlas då ”Du! Hycklande läsare – min like, min bror!” till ”Du! Hycklande frihandlare – min like – min bror!”

Den hårda, brutala verkligheten som föranleder sannskyldiga domedagsprofetior har framkommit ovan. Visionen, utopin i Keefers version, glimtar fram emellanåt. I första delen kommer Eliots berättare ihåg hyacintflickan som kom tillbaka, sent, med honom från hyacintträdgården ”med famnen full och håret blött”, vilket gjorde ett sådant intryck att han varken kunde tala eller se och inte visste om han var levande eller död. Motsvarigheten hos Keefer blir en beskrivning av orörd natur: ”Någonstans norrut finns floder av jadefärgat siden och bergskrokus spirar upp från mosstäckt klippa. När vi kom tillbaka, sent, från Miles Canyon, med ansiktena våta av vattenstänket och förskonade från vägreklam, då var vi verkligen levande och öppna som våra frivilligt tomma händer”. Det är livet utan kommersialisering som är utopin men som omedelbart störs av annonsslogan och den dundrande trafiken med underbetalda och överutnyttjade lastbilschaufförer.

Visionen av det goda livet som demonstranterna kämpar för framkommer mest som motsatser till de företeelser som bekämpas. Det är till att börja med sann demokrati – inte den som tar sig uttryck i 400 gummikulor och 392 arresteringar av fredliga människor som vill göra sina röster hörda. Det är rimlig rättvisa för fattiga länder och ursprungliga invånare, inte frihandel på deras bekostnad. Förutom Gwich’enfolket och inuiter nämns Iroquoisindianer och Chiapas i Mexico. Idén om världen som den borde vara omfattar också frihet från dagens grova kommersialisering som går ut över människor och natur.

Vad är det som får Janice Kulyk Keefer, poet, litteraturvetare, och författare till utomordentligt fina romaner och noveller, att ta tag i det modernistiska monument som *Det öde landet* har blivit och göra en Attack-dikt av det? Det är något jag inte vågar svara på, men gissar att hon i dess struktur, rytm, rykte och kanske inte minst i titeln såg en form att gjuta sitt budskap i, för här gäller budskapet i första hand.

Ett av de utmärkande dragen i postkolonial litteratur är omskrivningen av de klassiska mästerverken från de koloniserades och marginaliserades synvinkel. Ett av de mest kända exemplen är den karibiska författarinnan Jean Rhys som ger oss bakgrunden till den galna kvinnan i *Jane Eyres* vindskupa. Charlotte Brontë visar oss henne helt utifrån som en skrämmande och frånstötande gestalt som står i vägen för huvudpersonens lycka, medan *Wide Sargasso Sea* beskriver henne inifrån, alltifrån barndomen, med maktlösheten hos barnet, hos kvinnan och hos den koloniserade personen som blir ett offer. Det finns många alternativa versioner av *Robinson Crusoe* – ett exempel är nobelpristagaren J.M. Coetzees *Foe* – liksom av Shakespeares *Stormen*, osv. Detta är naturligtvis ett stort fält för postkolonial litteraturkritik.

Det är i detta sammanhang vi kan placera Keefers omskrivning av Eliots *öde land*. Hon har utnyttjat hans kombination av det triviala i en realistisk beskrivning med det fantastiska, det storartade med det prosaiska. I båda finns finns en förtvivlan över världsläget, över kommersiellt utnyttjande och orättfärdig makt och övervåld. Båda är skarpa satiriker, men medan Eliot ser sin sociala kritik som mindre viktig än den andliga dimensionen, är den hos Keefer ett starkt vittnesmål om de problem som många är blinda för och tar sig uttryck i en passionerad utmaning. Hos båda ser vi osammanhängande hugskott som trots allt bildar en enhet, hos Eliot genom att framhäva människans alltid vanskliga belägenhet, hos Keefer genom en mer kronologisk linje. Keefer har kunnat tillgodogöra sig Eliots rytm, poesins musik, som utövar en magisk kraft ju mer man läser dikterna. Den huvudsakliga skillnaden är att Keefer är mer specifik, mer politisk, där Eliot är mer universell och går djupare i sin syn på människans känslomässiga och andliga fattigdom.

Man kan säga att Keefer plundrar Eliot inpå bara benen, inte minst genom att ta över uppbyggnaden av diktsekvensen, liksom ord och uttryck men kanske framför allt rytmen, musiken. Vad händer då med Eliots text? Det finns vissa rader eller detaljer som i jämförelse blir aningen banala eller nästan semtimentala, men det är undantag. På det hela taget står den sig, kanske blir den ibland lite mindre märkvärdig än den har ansetts, men i stort står den sig väl och är fortfarande en vibrerande och levande dikt.

Genom att den pejlar de andliga djupen och är mer universell är det möjligt att den kommer att stå sig längre. Keefers brinnande angelägna tolkning av dagens situation och tydliga politiska budskap kan göra hennes version mindre acceptabel hos vissa människor och ge den kortare hållbarhet. Men att den handlar om dagens aktuella problem, att dess analys har klar giltighet och dess budskap hög angelägenhet, därom kan inte minsta tvivel råda.